

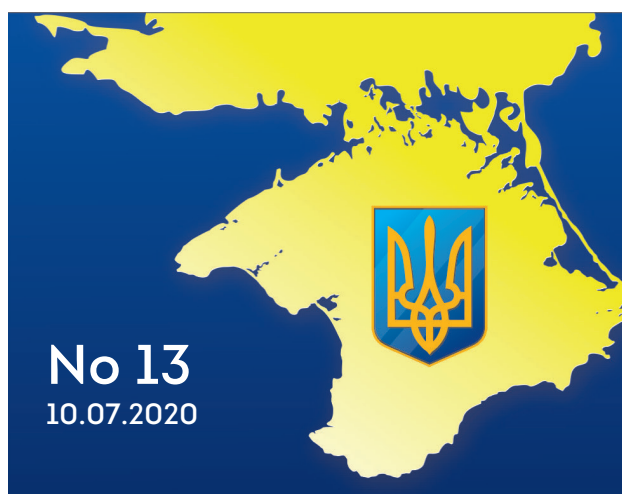
**ГАЛАСУВАТИ ЧИ
ЗДІЙСНЮВАТИ
ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ?**

→ 3

**ЯК СЕВАСТОПОЛЬ
«НІКОЛИ НЕ БУВ
УКРАЇНСЬКИМ»**

→ 4

**КРИМСЬКА
СВІТЛИЦЯ**

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА
УКРАЇНСЬКА
ГАЗЕТА

№ 13
10.07.2020

літературно-художня, публіцистична

СТРАТЕГІЯ НАШОГО ПОВЕРНЕННЯ

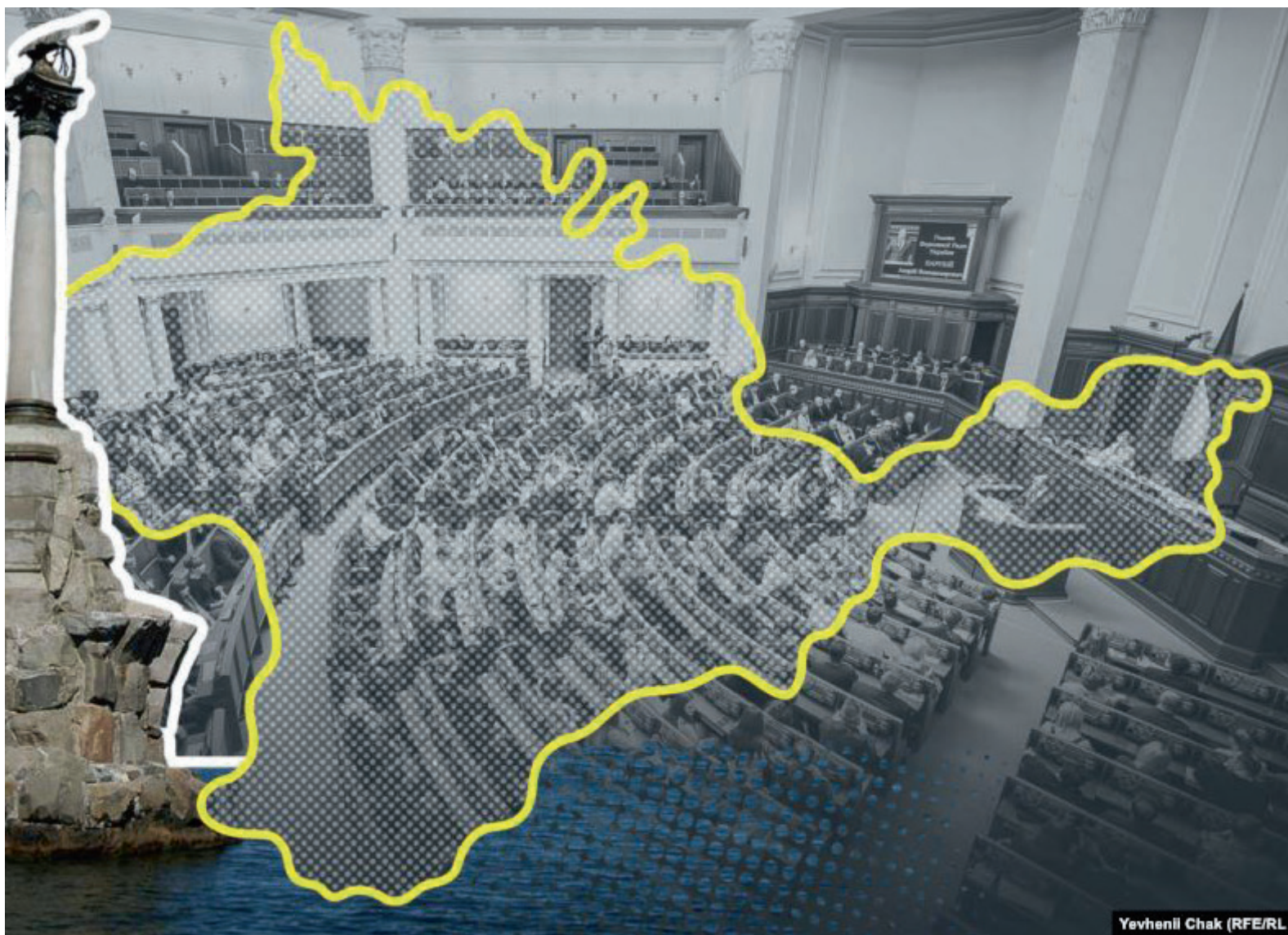
НАГОЛОС

Стратегічне планування в діяльності органів державної влади з'явилося відносно нещодавно. Хоча подекуди стратегічні плани не мають бажаної якості і нагадують здебільшого бутофорію. Проте сам факт початку зміни мислення з «ручного управління» на стратегічне управління у цілком досяжному майбутньому може принести відчутні позитивні результати.

**ВЛАДИСЛАВ МІРОШНИЧЕНКО,
ГОЛОВНИЙ КОНСУЛЬТАНТ
ПРЕДСТАВНИЦТВА
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В АР КРИМ**

Одним із найкращих прикладів стратегічного планування в Україні є Державна стратегія регіонального розвитку. Обов'язковість розробки стратегії закріплено Законом України «Про засади державної регіональної політики», в якому також визначаються: термін планування – 7 років; головні елементи; процедура затвердження; стратегічні цілі; фінансові ресурси на її реалізацію; процедура моніторингу тощо. Розробка плану заходів на виконання стратегії також є обов'язковою, що перетворює стратегію на ефективний інструмент регіонального розвитку. Всі перераховані вище складові є «must have» для майбутньої Стратегії деокупації Криму.

Якщо говорити про стратегування у контексті державної політики щодо окупованого Криму, то саме деокупація має бути головним напрямом цієї стратегії. Протягом останніх років терміни

Yevhenii Chak (RFE/RL)

«деокупація» та «реінтеграція» у нашій свідомості набули майже ідентичного сенсу та стали синонімами. Хоча це не так. Різниця є і вона суттєва.

Деокупація – фактичне повернення під контроль держави раніше окупованої території. У нашому випадку це є контроль військових формувань та правоохоронних органів України над усією територією Кримського півострова, а також здатність державних адміністрацій здійснювати владні повноваження.

Реінтеграція – процес, що передбачає включення деокупованої території до політичного,

культурного, економічного, інформаційного та інших просторів держави. Реінтеграція вважатиметься успішною, коли деокупована територія повністю стане частиною загальнодержавного простору. Прикро констатувати, але АР Крим і Севастополь навіть до 2014 року не були повністю інтегровані в загальнодержавний простір України.

Проте це не означає, що заходи, спрямовані на реінтеграцію, мають бути за дужками. У Криму залишаються громадяни України. Тому їх підтримка, забезпечення доступу до української освіти, адміністративних послуг,

медицини, підтримка жертв політичних переслідувань та багато іншого мають залишатися на порядку денному держави, громадянського суспільства та мають бути відображені у Стратегії деокупації. Але на самому початку формування Стратегії необхідно чітко окреслити причинно-наслідковий зв'язок.

Переслідування громадян України в Криму, порушення прав кримськотатарського народу, прищеплення російської ідентичності дітям, ліквідація окупантами навчання українською мовою – це все є наслідками окупації. Саме окупація є тим корін-

ням, з якого виростають воєнні злочини, що скоюються державою-агресором в українському Криму. І формуючи Стратегію деокупації, ми маємо за головне завдання поставити використання цієї недуги з тіла України. Ми завжди маємо тримати у фокусі уваги єдину мету – деокупацію, але одночасно робити все можливе для підтримки наших громадян під окупацією.

Деокупація – єдиний спосіб назавжди позбутися ланцюга міжнародних злочинів, що скоюються Російською Федерацією в Криму.

→ 2

ЯК ЦЕ БУЛО...

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЛАДИ В КРИМСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

→ 6

СТРАТЕГІЯ НАШОГО ПОВЕРНЕННЯ

НАГОЛОС

➔ 1

Окупація Криму стала результатом військового вторгнення Російської Федерації і триває лише через присутність військових РФ на півострові. Реінтеграція такої території без деокупації не може відбутися за визначенням. Держава-окупант міцно оповила павутиною пропаганди мешканців Криму та успішно блокує доступ до українських ЗМІ, що робить інформаційну реінтеграцію недосяжною. Здатність окупантів у будь-який момент фізично ізолювати мешканців Криму від зовнішнього світу ставить під загрозу будь-які інші заходи, спрямовані на реінтеграцію.

Не залишається сумнівів, що саме Стратегія деокупації Криму має стати одним із основних пунктів державної політики. Зараз існує кілька документів, спрямованих на формування окремих аспектів державної політики щодо Криму: Стратегія інформаційної реінтеграції; План заходів, спрямований на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя (Постанова Кабінету Міністрів від 28.03.2018 № 218-р). Окрім цих документів, були також розроблені Рекомендації парламентських слухань, які не є обов'язковими до виконання та були фактично проігноровані органами виконавчої влади, а також План невідкладних заходів з протидії російській агресії з тимчасово окупованої території України в Криму, що був розроблений Представництвом Президента України в АР Крим і, на жаль, залишився внутрішнім документом. Лише перші два документи є напівуспішною спробою формування системної державної політики щодо Криму, хоч і в окремих її аспектах. Напівуспішною, тому що обидва документи не позбавлені недоліків. Затверджена в грудні 2018 року, Стратегія інформаційної реінтеграції до цього моменту не має плану заходів на її виконання, хоча його поява й очікується найближчим часом. Більша частина плану заходів залишається нереалізованою, а завданням подекуди бракує конкретики, що створює можливість для уникнення відповідальності за їхнє невиконання.

Державна політика щодо Криму вимагає системних змін. І центральним елементом цих змін має стати затвердження Державної стратегії деокупації Криму.

Але незважаючи на все вищевказане, Стратегія не є самоціллю. Це лише дороговказ, який визначає головні пріоритети та

ФОТО: HTTPS://MFA.GOV.UA

Окупація Криму стала результатом військового вторгнення Російської Федерації і триває лише через присутність військових РФ на півострові. Реінтеграція такої території без деокупації не може відбутися за визначенням. Держава-окупант міцно оповила павутиною пропаганди мешканців Криму та успішно блокує доступ до українських ЗМІ, що робить інформаційну реінтеграцію недосяжною. Здатність окупантів у будь-який момент фізично ізолювати мешканців Криму від зовнішнього світу ставить під загрозу будь-які інші заходи, спрямовані на реінтеграцію.

Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду на період до 2020 року, 52	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, 39	Засади внутрішньої і зовнішньої політики, 27	Стратегія подолання бідності (до 2020 року), 15
Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки, 12	Стратегія сталого розвитку України на період до 2020 року, 28	Стратегія державної екологічної політики України на період до 2020 року, 24	Стратегія національної безпеки України (до 2020 року), 14
Загальнодержавна цільова програма розвитку південного господарства та екологічного подолання басейну річки Дніпро на період до 2021 року, 10	Державна програма розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, 9	Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року, 8	Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року, 8
Национальна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, 7	Державна цільова програма «Інформаційна Україна» на період до 2020 року, 5	Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016–2020 роки, 4	Национальний план дій з реалізації Формули на період до 2019 року, 4
Енергетична стратегія України на період до 2030 року, 11	Загальнодержавна цільова програма розвитку економіки, науки, інновацій та інформатизації на 2016–2018 роки, 4	Державна цільова програма «Інформаційна Україна» на 2016–2018 роки, 3	Стратегія розвитку туризму на період до 2020 року, 1
Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні (2013–2020), 10	Експортна стратегія України. Державна карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017–2021 роки, 6	Национальний план дій з реалізації Формули на період до 2019 року, 1	Державна цільова програма «Інформаційна Україна» на 2016–2018 роки, 1

Приклади стратегічних планів органів державної влади України

розподіляє обов'язки. А для визначення конкретних заходів із конкретними дедлайнами та виконавцями неодмінно має бути затверджено План заходів щодо реалізації Державної стратегії деокупації Криму.

Стратегія має стати настільною книгою всіх органів державної влади, головним напрямом діяльності яких є деокупація та реінтеграція окупованих територій. А для галузевих органів влади, таких як Міністерство освіти та науки, Міністерство культури та інформаційної політики й інших, реалізація Стратегії у частині своєї відповідальності має постійно триматися на контролі. Можливо, досягнення бажаного рівня координації процесу реалізації Стратегії можна досягти завдяки запровадженню посади заступника міністра з питань тимчасово окупованих територій у міністерствах, ефективна ро-

бота яких має особливо важливе значення для успішності реалізації Стратегії. Аналогією в такому разі може стати введення в 2014 році в міністерствах додаткової посади заступника міністра з питань європейської інтеграції.

Головною метою Стратегії деокупації є відновлення суверенітету України над тимчасово окупованою територією Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. Стратегія має розбудовуватися навколо 3 сфер:

1. Міжнародні інструменти деокупації Криму: збереження та посилення санкційного тиску на Російську Федерацію; створення міжнародного майданчика для деокупації Криму; дотримання політики невизнання світовою спільнотою окупації Криму; продовження правової війни (lawfare) проти Росії в міжнародних судах (Європейський суд з прав людини; Міжнародний кри-

мінальний суд ООН; міжнародні арбітражні суди тощо); примусова процедура встановлення морських кордонів між Україною та Росією (детальніше: <https://www.blackseanews.net/read/162096>) тощо.

2. Посилення військового потенціалу України: посилення обороноздатності південних областей України; протидія спробі перетворення Чорного моря на «російське озеро»; спроможність забезпечити свободу судохідства в Чорному та Азовському морях; спроможність військових формувань України встановити контроль над територією Кримського півострова за умови виникнення сприятливих обставин; успішне впровадження системи територіальної оборони тощо.

3. Створення умов для реінтеграції Криму в загальнодержавний простір і протидія російській окупаційній політиці щодо Криму: інформаційне мовлення України в Криму; моніторинг порушення прав людини; скасування сумнозвісної «вільної економічної зони «Крим»»; ратифікація Римського статуту; імплементація концепції перехідного правосуддя в національне законодавство; підтримка осіб, що зазнають переслідування на окупованій території та членів їхніх родин; підтримка внутрішньо переміщених осіб і багато іншого.

Окремо варто розглянути підтримку кримськотатарського народу. Україна як держава має неабиякий моральний борг перед корінним народом Криму. Не применшуючи ваги українських активістів і діячів у Криму, варто визнати, що саме кирилли завжди були та залишаються стійкою опорою української державнос-

ті на території Криму. Говорити про кримськотатарський народ як інструмент деокупації – аморально та цинічно. Підтримка кримськотатарського народу – це обов'язок держави, так само як підтримка будь-якої іншої категорії громадян. Забезпечення колективних прав кримськотатарського народу всередині Української держави – це обов'язок, реалізація якого матиме колосальні далекосяжні наслідки як для успішності деокупації Криму, так і для формування української політичної нації. І саме історична значущість відновлення прав кримськотатарського народу є найкращим аргументом для його перебування на політичному порядку денному та має бути відображено у Стратегії деокупації.

Звичайно, Стратегія деокупації має безпосереднє відношення до сфери національної безпеки. Це дає змогу робити припущення, що розробка Стратегії має відбуватися на базі Ради національної безпеки та оборони. Окремі її розділи, насамперед ті, що стосуються військових питань, мають бути засекречені. Але більша частина Стратегії, яка вимагає ґрунтовного обговорення всередині суспільства та тісної співпраці органів державної влади з громадським сектором, правозахисними організаціями, міжнародними партнерами та організаціями, має бути відкритою.

Державна стратегія деокупації Криму – це той елемент, без якого досягнення бажаного прогресу в питанні повернення Криму є неможливим. Але для того, щоб це стало реальністю, Стратегія має бути розроблена для роботи й виконання, а не для припадання пилом у тиші чиновницьких кабінетів.

ГАЛАСУВАТИ ЧИ ЗДІЙСНЮВАТИ ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ?

НА ЧАСІ

Росія примусово перемищує громадян України з Криму, заселяючи його своїми громадянами. Чи можна цю проблему протидіяти?

ВІКТОР НЕСТРИМАНІЙ

Про те, що Російська Федерація змінює в Криму демографічний склад півострова, експерти говорять протягом останніх кількох років. Причому населення Криму не зростає, а заміщується.

Одним із перших цю проблему озвучив головний редактор порталу Blackseanews.net, експерт фонду «Майдан закордонних справ» Андрій Клименко. За його підрахунками, до окупованого Криму і Севастополя з 2014 до 2018 року прибуло з регіонів Російської Федерації і з окупованих районів Донбасу майже 200 тисяч осіб.

«Станом на 1 липня 2018 року кількість прибулих до Криму (без Севастополя) з регіонів Російської Федерації за роки окупації склала 65 460, а з окупованих районів Донбасу – 49 156 осіб. Загалом це 114 616 осіб, або 5,8% від чисельності населення на 1 січня 2014 року. Зауважимо, що населення Криму не зростає, а саме заміщується: на 1 січня 2014 р. воно складало 1 967 200, на 1 січня 2018 р. – 1 913 989 осіб. Кількість прибулих до Севастополя з регіонів Російської Федерації за час окупації станом на 1 липня 2018 року склала 60 416, а з районів Донбасу – 20 989 осіб. Загалом це 81 405 осіб, або 21,1% від чисельності населення на 1 січня 2014 року (за даними Державної служби статистики України, населення міста Севастополя станом на 1 січня 2014 року становило 385 900 осіб, – ред.). Як бачимо, на відміну від Криму, населення Севастополя за роки окупації має великий абсолютний приріст – безпрецедентні 13,7%, – написав Клименко на своїй сторінці у соцмережі.

За інформацією Кримської правозахисної групи, у 2019 році до Криму з Росії вїхало 32 206 осіб, з них в АР Крим – 20 170 осіб, а в Севастополь – 12 036. Крім того, правозахисники наводять дані, що загалом за період тимчасової окупації з Росії до Криму вїхало 172 422 особи, в тому числі в АР Крим – 96 351 особа, в Севастополь – 76 071.

«Однією з найбільших проблем для нас наразі є «нова колонізація» Криму», – наголосив Постійний

ФОТО: HTTPS://ESPRESSO.TV/NEWS

ФОТО: HTTPS://ESPRESSO.TV/NEWS

Інфографіка з сайту Кримської правозахисної групи.

Представник Президента України в Автономній Республіці Крим Антон Кориневич, виступаючи на відеоконференції «Окупований Крим: шлях до деокупації» 18 червня 2020 року.

Представник Президента зазначив, що Росія змінює демографічний склад населення на півострові, національну ідентичність. Осіб, які, з точки зору окупантів, являють собою загрозу подальшій окупації, змушують залишити Крим. Це – кримські татари, українські та кримськотатарські журналісти, активісти, громадські діячі. Стосовно тих, хто залишається, Москва проводить примусову натуралізацію (паспортизацію); щонайменше 22 тис. молодих кримчан були протизаконно примусово призвані до лав російської армії. Водночас на півострів переселили близько 200 тисяч росіян, переважно військовослужбовців з сім'ями, співробітників правоохоронних органів і чиновників, збільшивши таким чином лояльну до окупаційної влади частку населення.

Свого часу в бюлетені «Крим без правил», що видають українські правозахисні організації, повідомлялося про те, що у період з липня 2017 року до червня 2018 року Громадська організація «Ре-

гіональний центр прав людини» провела комплексне Дослідження щодо питання порушень прав людини і міжнародного гуманітарного права Російською Федерацією внаслідок проведеної нею політики з видворення цивільних осіб з окупованої території Криму. В ході роботи над дослідженням було ідентифіковано 2425 громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства, стосовно яких у період окупації застосовувалося видворення з території Криму. Щодо всіх ідентифікованих осіб зібрано відповідну доказову базу, яка може бути використана в подальшому з метою притягнення до відповідальності осіб, винних у грубих порушеннях прав людини і норм міжнародного гуманітарного права.

«Результати цього дослідження з усією очевидністю підтверджують той факт, що активне використання положень російського міграційного законодавства є одним із інструментів політики, яка проводиться РФ щодо зміни демографічного складу населення окупованої території шляхом свого роду її «зачистки» для тривалої колонізації за допомогою переміщення частини власного цивільного населення на дану територію. Мета такої політики

– використовувати в подальшому тезу про небажання «народу Криму» повертатися під юрисдикцію України», – зазначається в спецвипуску «Видворення Російською Федерацією цивільного населення з окупованого Криму» (2018 рік) інформаційного бюлетеня «Крим без правил» – тематичного огляду ситуації з правами людини в умовах окупації.

«Про демографічну ситуацію та про заміну населення на Кримському півострові ми чуємо ще з 2014 року. Але жодне це висловлювання представників влади не закінчувалося чіткою пропозицією, як можна цьому запобігти, які дії варто зробити для того, аби держава-агресор відчула небезпеку та була б притягнута до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права, норми якого забороняють переміщувати населення», – зауважує представник громадської організації «Кримський центр ділового та культурного співробітництва «Український дім» Андрій Щекун.

Насправді, це питання не обговорюється суспільством, проблема виходить на загальне рівне після чергового коментаря представника влади чи політика про те, що є така проблема, на тому і все. Не запропоновано жодного рішення на державному рівні. Немає чітких дій з боку української влади стосовно держави-окупанта, що здійснює такі дії.

«Надалі Представнику Президента України в АР Крим важливіше не тільки публічно висловлювати своє обурення чи констатацію безумовного факту з цього питання, а краще поцікавитися в Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, РНБО та в Президента України, чому досі не ухвалено Рішення РНБО та не видано Указу Президента України про санкції проти громадян РФ, які

Насправді, це питання не обговорюється суспільством, проблема виходить на загальне рівне після чергового коментаря представника влади чи політика про те, що є така проблема, на тому і все. Не запропоновано жодного рішення на державному рівні. Немає чітких дій з боку української влади стосовно держави-окупанта, що здійснює такі дії.

в статусі так званих слідчих, прокурорів і суддів прибули в Крим і безпосередньо причетні до порушення прав і свобод громадян України на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя й які не тільки змінюють фактично демографічну ситуацію, а й здійснюють незаконні дії проти громадян України. Адже незаконні дії «правоохоронних органів» призводять до витіснення населення (громадян України) з півострова, – люди змушені тікати, аби врятуватися від політичних переслідувань. Крім того, незаконні вироки судів призводять до насильницького переміщення українського населення на материкову частину Росії для відбування покарань. Тому моя відкрита і публічна рекомендація адресується саме Представнику Президента України в АР Крим Антону Кориневичу – не галасуйте, а здійснюйте державну політику України з питань деокупації та реінтеграції Криму. Задумайтеся, чому досі не скасовано Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України», де кримчани, громадяни України, є нерезидентами власної країни. Зрозуміло, що робить ворог і яку він здійснює окупаційну політику, – але незрозуміло, яку політику здійснює українська влада в питаннях деокупації та реінтеграції окупованого Кримського півострова?» – підкреслює Андрій Щекун.

Зміна демографічного складу населення на окупованій території з боку російської влади є воєнним злочином і порушує Четверту Женевську конвенцію. У грудні 2017 року Прокуратура АРК спільно з правозахисними організаціями направила до Міжнародного кримінального суду в Гаазі інформацію про зміну Росією демографічного складу населення окупованого Криму.

ЯК СЕВАСТОПОЛЬ «НІКОЛИ НЕ БУВ УКРАЇНСЬКИМ»

МОВОЮ АРХІВІВ

Відколи Крим став частиною незалежної України, Російська Федерація (РФ) невгамовно висувала їй ревізійні претензії щодо півострова і, зокрема, міста Севастополя: мовляв, ця територія у складі України як радянської колонії і як незалежної держави перебувала неправомірно, з порушенням усіх можливих законодавчих норм, тож мусить бути повернута «на історичну батьківщину».

СЕРГІЙ КОНАШЕВИЧ

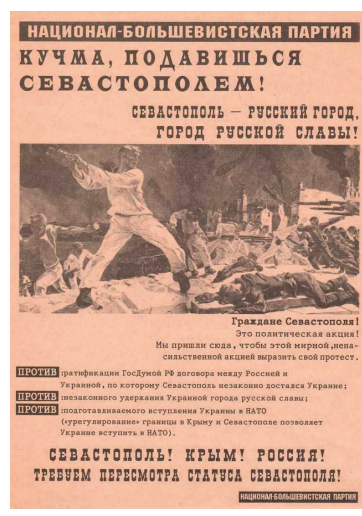
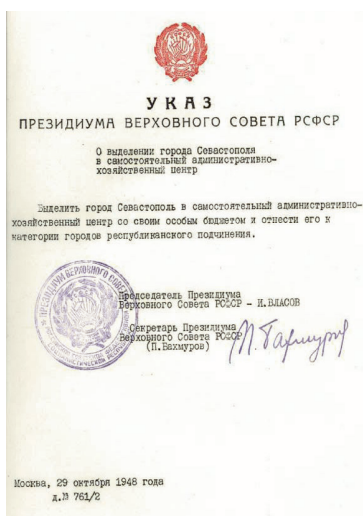
У своїй сумнозв'язній промові 18 березня 2014 р., під час проголошення «включення Криму та Севастополя до складу РФ», очільник держави-агресора Володимир Путін урочисто заявив: «Після революції [1917 р.] більшовики з різних міркувань, нехай Бог їм буде суддею, включили до складу Української союзної республіки значні території історичного півдня Росії. Це було зроблено без урахування національного складу мешканців, і сьогодні це сучасний південний схід України. А в 1954 році було рішення про передачу до її складу й Кримської області, заодно передали й Севастополь, хоча він був тоді союзного підпорядкування». Справді, ще наприкінці 1980-х рр. Севастополь, скажімо, в путівниках і краєзнавчих розвідках зазначався як місто республіканського підпорядкування, але – належне до Кримської області УРСР. Ба навіть у наш час у всевітній електронній енциклопедії «Вікіпедія», редакторська спільнота якої прагне максимального рівня неупередженості, в російській версії на сторінці, присвяченій очільникам Севастополя, зазначено період УРСР.

* * *

21 червня 2017 р. у Москві було презентовано доповідь «Про легітимність загальнокримського референдуму», над якою працювали доктори й кандидати юридичних і соціологічних наук. На думку авторів, що взяли за основу правдату російську окупацію Криму «з юридичної точки зору», перебування Севастополя у складі України «не було обґрунтованим», оскільки після Другої світової війни Севастополь був виокремлений зі складу Кримської області і підпорядкова-

Севастополь, 2014 р.

ний безпосередньо центральній владі, тож «включення де-факто російського міста до складу України не ґрунтується на жодних нормативних актах Росії про його передачу до складу України й є нічим іншим, як одностороннім рішенням України, що необхідно розглядати з правової точки зору як захоплення Україною чужої території». При цьому автори доповіді стверджують, що в Україні відбувся «антиконституційний державний переворот за участі інших держав, зокрема США», який є «кримінальним злочином», і саме тому для Росії ніякої України просто не існує.

Згідно з твердженнями російських законників, навесні 2014 р. буцімто відбулася не окупація Криму, а його «сецесія» – тобто «добровільний вихід зі складу держави, не керованої законом владою»: мовляв, Крим «прийняли», а не забрали силою. У доповіді також розповідається, що кримчани «в умовах державного перевороту реалізували своє право на самозахист шляхом створення сил самооборони за участі «казаків», «ополчення» і спільно з правоохоронцями».

Автори висловили сподівання, що їхня доповідь пролунає на міжнародному рівні і таким чином « внесе свою лепту у боротьбу за міжнародне визнання Криму й допоможе зняти кримські санкції, щоб кримчани більше не почувалися громадянами другого сорту».

Більш ніж за рік, у жовтні 2018 р., президент РФ Володимир Путін під час зустрічі з мером Москви Сергієм Собяніним заявив, що Севастополь «був містом центрального підпорядкування навіть під час незаконної передачі Криму зі складу РРФСР до складу УРСР». На його думку, місто «просто забули» передати Україні, тож воно «формально й юридично завжди було у складі Росії». Приблизно в той же час один із представників російського політологічного середовища заявив, що РФ «визнанням де-юре російського статусу Севастополя» отримає можливість вимагати від України «відшкодування матеріальних і моральних збитків за 60 років незаконного володіння містом». За деякий час сценарій, що виглядав божевільним, таки почав втілюватись: на ш-

стоми році окупації Криму влада держави-агресора заходила підраховувати збитки півострова, нібито завдані йому в 1991-2014 рр. – за часів «української окупації».

Ще в лютому 2010 р. тогочасний представник Росії у НАТО, а нині очільник сумнозв'язного «Роскосмосу» Дмитро Rogozin запевняв, що Севастополь «не зазначався у переліку подарунків Україні», а відтак Росія «не повинна платити Україні за перебування свого флоту в своєму місті». А в червні в Україні у правлячій на той час Партії регіонів заявили, що підписання президентами України та Росії Віктором Януковичем і Дмитром Медведевим сумнозв'язних «харківських угод», за якими ЧФ РФ мав перебувати у Севастополі до 2042 р., було зумовлене тим, що Росія буцімто готувалася позиватись проти України за «місто російської духовності» до Гаазького суду. У середовищі «регіоналів» були переконані: рішення міжнародного суду, враховуючи російський вплив на європейські справи, було б не на користь України. Представники ж російського офіціозу подібні припущення спростували.

* * *

На початку 1990-х рр., до розвалу СРСР, почали з'являтися різні листи «трудожущих мас» до вищого політичного керівництва РРФСР із закликами «повернути російський Крим до Росії». 15 травня 1992 р. було створено проект закону РФ «Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади СРСР і РРФСР щодо зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 р., та про порядок зміни зовнішніх кордонів Росії», в якому, з огляду на «брутальні порушен-

Приблизно в той же час один із представників російського політологічного середовища заявив, що РФ «визнанням де-юре російського статусу Севастополя» отримає можливість вимагати від України «відшкодування матеріальних і моральних збитків за 60 років незаконного володіння містом». За деякий час сценарій, що виглядав божевільним, таки почав втілюватись: на шостому році окупації Криму влада держави-агресора заходила підраховувати збитки півострова, нібито завдані йому в 1991-2014 рр. – за часів «української окупації».

ня багатьох тогочасних конституційних норм і загальнозвичайних норм міжнародного права щодо необхідності поваги до територіальної цілісності держав і врахування волі населення під час визначення державної належності території» (так, ніби РРФСР і УРСР у спільному просторі СРСР були різними державами), всі нормативні акти щодо перетворення Кримської АРСР на Кримську область у 1945 р. і перепідпорядкування Криму у 1954 р. проголошувалися «недійсними через їхню антиконституційність».

Менш ніж за тиждень з'явився проект постанови Верховної Ради РФ «Про рішення вищих органів РРФСР щодо зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 р.», яка мала б скасувати згадані документи як такі, що «не мають юридичної сили через прийняття з порушенням Конституції» та «визнати, що питання щодо статусу Криму має бути вирішене на підставі вільного волевиявлення його народу». Втім, того ж року в короткій довідці МЗС РФ «Правові аспекти передачі Криму у 1954 р.» зазначалося, що питання щодо правомірності входження Криму до складу УРСР «за своєю природою є не міжнародно-, а національно-правовим, оскільки на той час Росія та Україна входили до союзної держави, тож їхні взаємини регулювалися внутрішнім правом СРСР». Однак після односторонньої аргументації резюмувалося: «Проблема конституційності передачі Криму потребує подальшого дослідження і могла б бути предметом розгляду Конституційного Суду РФ».

Дестабілізаційним чинником залишався Чорноморський флот, іще не розділений між Україною та Росією. Службовці флоту скаржилися політичному та військовому керівництву обох країн на «протиправні» дії української сторони щодо «схилання до

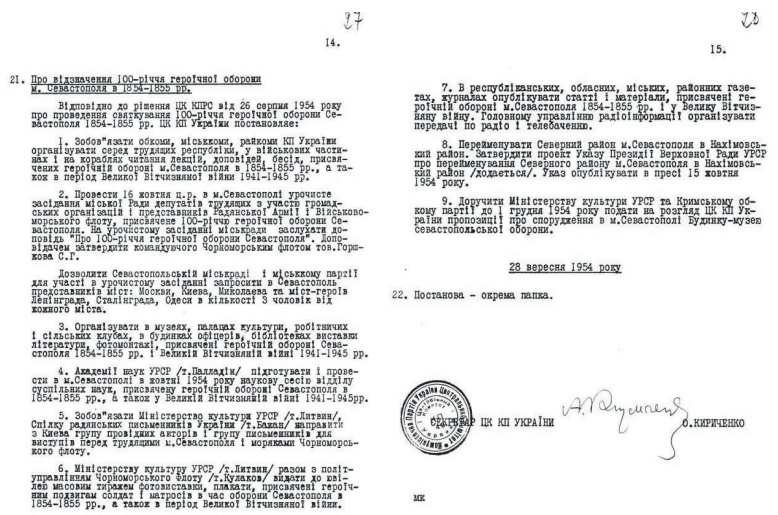
складання української присяги», а також на «активізацію деструктивної діяльності Управління військової контррозвідки СБУ й організаційної групи ВМСУ» та «українізації ЧФ низу». В Севастополі ж відбувалися мітинги з вимогами відновлення статусу міста як головної бази ЧФ Росії або СНГ, встановлення над містом юрисдикції Росії, надання його мешканцям російського громадянства і встановлення єдиної рублевої зони, а також із протестами проти «насилницької українізації з боку націонал-сепаратистів» і «розпалювання міжнародної ворожнечі українськими націоналістичними організаціями». «Нас принижують, кривдять, переслідують за наше прагнення жити на своїй питомій батьківщині – Росії. Над містом російської слави теліпається жовто-блакитний прапор. Наявність у головній базі ЧФ штабу ВМСУ є дестабілізуючим чинником і вимагає негайної реакції керівництва Росії», – зазначалося у зверненнях окремих севастопольських ініціативних груп до російської влади.

Український історик Володимир Сергійчук нагадує, що у конституції РРФСР від 27 травня 1949 р. місто не згадувалося як суб'єкт державного устрою, а в сесіях Кримської обласної ради згодом брали участь депутати, обрані від нього. Як відомо, Наказом Президії Верховної Ради РРФСР від 29 жовтня 1948 р. Севастополь було виокремлено в адміністративно-господарчий центр із власним бюджетом і зараховано до категорії міст республіканського підпорядкування. Проте російський офіціоз та історіографія наполягають: після передачі Криму до складу УРСР місто було «самостійним адміністративно-територіальним центром» і нібито саме в такому статусі «залишилося у складі РРФСР», будучи рівноправним із Кримською областю, від якої нібито існувало окремо.

* * *

Можна довго аналізувати відповідні історичні документи, шукаючи відповідь на запитання, чи справді Севастополь за радянських часів однозначно визначався як «суто російське місто». Втім, про його тодішню адміністративну «українськість» промовисто свідчать... кінохроніка і преса, що зберігаються в архівах.

Тематичний пошук у каталозі аудіовізуальних документів Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г.С. Пшеничного допоміг звернути увагу на вельми цікаві моменти. Передусім – на те, що у сюжетах про Севастополь, які виготовляла переважно студія «Укркінохроніка» (УКХ), мі-

Постанова Президії ЦК КПУ від 28 вересня 1954 р. «Про відзначення 100-річчя героїчної оборони м. Севастополя в 1854-1855 р.»

На одному з мітингів, 1992 р.

сто позначається як населений пункт Кримської області УРСР. З 1955 до 1970 р. у кіножурналах УКХ «Радянська Україна» показуються святкові демонстрації з нагоди міжнародного дня трудящих 1 травня та річниць Жовтневої революції. Під заголовком «Першотравень на Україні» Севастополь показується разом із Києвом, Дніпром, Львовом, Одесою, Харковом, Луганськом, Донецьком, Івано-Франківськом та іншими українськими містами. Севастополь згадується у відеожурналах УКХ «Українська Радянська Соціалістична Республіка» (1955) про святкування 100-річчя оборони Севастополя у Кримській війні 1853-1856 рр. та «Безсмертя подвигу» (1964) про святкування 20-річчя звільнення України від нацистських загарбників.

У березні 1957 р. у кіножурналі «Піонерія» (УКХ) були показані

піонерські лінійки на честь старту третього республіканського зльоту піонерів у школах Харкова, Львова, Дніпра, Одеси та Севастополя. Відеосюжети фіксують севастопольських політичних діячів, які належали до КПУ: перших секретарів міському В. Пашкова, що брав участь в урочистому вечорі на честь Севастополя в Києві («Збірник телесюжетів», Київська студія телебачення, 1967) та нарадах партійного активу Кримської області («Збірник телесюжетів», Республіканська студія телебачення (РСТ), 1971), та Б. Черничкіна («Збірник телесюжетів», РСТ, 1980, 1983), а також секретаря міському А. Сигору («Вручення вимпела МО СРСР», УКХ, 1977).

У міських урочистостях, зокрема святкуванні Дня Військово-Морського Флоту СРСР, нерідко беруть участь комуністичні посадовці материкової України і Криму: у

СПРАВКА
про адміністративну підпорядкованість міста Севастополь

Місто Севастополь до 1954 року входило до складу РРФСР. З метою поліпшення керівництва, фінансування та постачання і вирішення інших питань зв'язаних з відбудовою та розвитком міста Севастополь, він у 1948 році був віднесений до категорії міст республіканського підпорядкування.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 року, разом з Кримською областю, до складу Української РСР передане і місто Севастополь.

За повідомленням секретаря Кримського обкому КП України тов. Полянського в даний час міністерства і відомства УРСР при вирішенні питань дальшого розвитку міського господарства Севастополя не виділяють його з числа міст обласного підпорядкування Кримської області.

Враховуючи значення і особливості розвитку міста Севастополь і приймаючи до уваги його підлеглість республіканським установам на протязі останніх 6 років, вважаємо за доцільне зберегти за Севастополем категорію – місто республіканського підпорядкування і всі права, що належать цій категорії населених пунктів.

Міністерство фінансів і Міністерство комунального господарства Української РСР підтримують клопотання обласних організацій.

Відділ партійних, профспілкових та комсомольських органів ЦК КП України з вищезазначеною пропозицією згоден.

Зав. інформаційно-статистичним відділом
В. ПЕРОВ

Подання Кримського обкому партії та довідка інформаційно-статистичного відділу ЦК КПУ «Про адміністративну підпорядкованість міста Севастополя» 16-20 квітня 1954 р.

Можна довго аналізувати відповідні історичні документи, шукаючи відповідь на запитання, чи справді Севастополь за радянських часів однозначно визначався як «суто російське місто». Втім, про його тодішню адміністративну «українськість» промовисто свідчать... кінохроніка і преса, що зберігаються в архівах.

серпні 1956 р. – голова ради міністрів Н. Кальченко («Радянська Україна», УКХ), у 1965 р. – перший секретар ЦК КПУ П. Шелест («Салют над морем», УКХ), у 1976 р. – перший секретар Кримського обкому КПУ М. Кириченко («Збірник телесюжетів», РСТ). У червні 1958 р. на мітингу з нагоди 175-річчя заснування Севастополя виступив перший секретар Кримського обкому КПУ В. Ком'яков («Радянська Україна», УКХ). У 1970 р. на міській партійній конференції виступав голова президії ВР УРСР О. Ляшко. У 1977 р. обеліск на честь Севастополя у місті разом із Героями Радянського Союзу М. Байдою та І. Шенгуром відкрив секретар Кримського обкому КПУ О. Рошупкін. У 1983 р. на мітингу з нагоди відкриття Всесоюзного зльоту кандидатів до олімпійської збірної СРСР у Севастополі виступив перший секретар Кримського обкому КПУ В. Макаренко (кіножурнали «Збірник телесюжетів», РСТ).

У 1974 р. на XXII з'їзді комсомолу України виступав перший

секретар Севастопольського міському ЛКСМУ В. Безуглий («Збірник телесюжетів», РСТ).

Спеціальний випуск кіножурналу «Радянська Україна» (УКХ, березень 1980) було присвячено виборам до ВР УРСР і місцевих рад. У сюжеті демонструвалося голосування у Києві, Кам'янському та Севастополі.

«Радянська Україна» за лютий 1956 р. демонструє виставку творів українського образотворчого мистецтва у Севастополі. У місті відбувалися й «українські» спортивні заходи – наприклад, міжвідомча першість України з художньої гімнастики («Радянський спорт», УКХ, грудень 1963) та чемпіонат України зі стендової стрільби («Збірник телесюжетів», РСТ, 1978).

Кіножурнал УКХ «Новий етап» за 1961 р. розповідає про нові форми заочного навчання в Україні на прикладах Рубіжнського, Севастопольського і Станіславського загальнотехнічних факультетів. Зі «Збірника телесюжетів» РСТ за 1981 р. дізнаємося, що севастопольський Інститут біології південних морів належав до Академії наук Української РСР.

Краєвиди Севастополя разом з іншими українськими містами демонструються у таких кіножурналах УКХ: «Україна, 1960», «Наша Україна» (1962), «Українські мотиви» (1965), «Моя Україна» (1972).

Далі буде...

ФОТО З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЛАДИ В КРИМСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

ЯК ЦЕ БУЛО...

Закінчення

Щоби замаскувати справжні причини створення «самостійної» Кримської республіки, в газеті «Известия Ялтинского военно-революционного комитета» було надруковано статтю «Причини самостійності Криму».

ТЕТЯНА БИКОВА,
К.І.Н., НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ

В ній зазначалося: «Причини створення самостійної Кримської республіки тов. Каменєв пояснює таким чином: Російська соціалістична республіка не має в жодному разі на меті придушити національні прагнення населення. Єдиною її метою є добровільний і вільний союз окремих областей. Оскільки в Криму, де 40% населення становлять татари, безперечно існують своєрідні економічні відносини, то ми вирішили надати населенню Криму можливість вільно управлятися, аж до того моменту, коли воно саме знайде за можливе і необхідне об'єднатися з усією Росією. Створення особливого кримського уряду покаже одноплемінникам татарського населення – туркам, що радянська влада не має жодних імперіалістичних загарбницьких планів і гарантує інтереси та свободу широких трудящих мас. Ми знаємо вже, що найкращі елементи Туреччини вбачають саме у радянському ладі єдиний спосіб задовільно розв'язати турецьку проблему»¹.

* * *

Щоб надати цьому твердженню більшої ймовірності, кількість татар, що проживала в Криму, в цій статті цілком свідомо перебільшувалася. Згідно з переписом 1917 р. на півострові налічувалося лише 25,8% татар, тоді як українці й росіяни разом склали 49,2%². Можна впевнено стверджувати, що республіка в Криму мала демонструвати переваги радянського ладу для мусульманських народів Сходу, насамперед, для Туреччини. Однак статус самостійної республіки мав слугу-

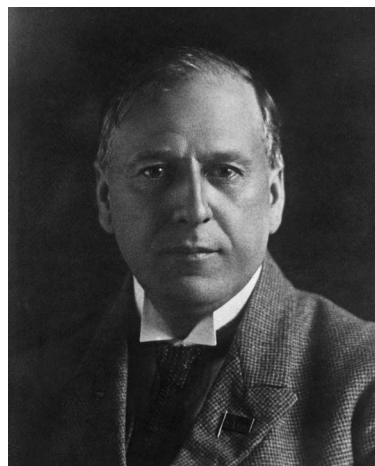
Вступ червоних військ до Севастополя. Травень 1919 р.

Дмитро Ульянов

Лев Каменєв

Християн Раковський

вати найпершій та найважливішій меті – створенню буфера у боротьбі з Антантою.

На запит Й. Сталіна та Л. Каменєва щодо кордонів Кримської республіки Х. Раковський 1 травня надіслав телеграму до Сімферополя, в якій зазначав: «Політичні кордони Криму від-

повідають його географічним кордонам, тобто мають проходити по Перекопу»³.

Обласна партійна конференція в Сімферополі схвалила рішення ЦК РКП(б) про створення Кримської республіки. Після її завершення більшовицька партійна організація Криму

разом з представниками, які приїхали з центру, знову почала обговорення питання щодо формування складу уряду.

28 квітня відбулося засідання ревкому. Розглядаючи питання щодо кандидатури на заміщення посади голови уряду, він запропонував Москві створити уряд у складі двох росіян і двох мусульман, а на чолі поставити Крісті⁴. Проте Л. Каменєв відкинув цю пропозицію.

На переговорах кримських більшовиків з представниками центрального уряду сформувався новий склад майбутнього уряду Кримської республіки. Під час бесіди по прямому зв'язку між Х. Раковським та П. Дибенком останній повідомляв: «Відповідно до угоди з Каменєвим до складу кримського уряду мають увійти Шляпников (голова), Ульянов, Гавен, Ідрісов, Городецький, Вульфсон (Давидов), Полонський, Меметов, Назукін, Арабський, Подонецький і тимчасово я. Всі ввійшли, за винятком Шляпникова, приїзд якого очікується»⁵. Проте Шляпников до Криму не приїхав.

* * *

5 травня уряд Кримської республіки було остаточно сформовано. До нього увійшли: нарком охорони здоров'я та соцзабезпечення Д. Ульянов (тимчасово виконувач обов'язків голови уряду), нарком внутрішніх справ Ю. Гавен, нарком закордонних справ С. Меметов, нарком юстиції І. Арабський, нарком з військових і морських справ П. Дибенко, нарком освіти І. Назукін, нарком народного

Згідно з переписом 1917 р. на півострові налічувалося лише 25,8% татар, тоді як українці й росіяни разом склали 49,2%. Можна впевнено стверджувати, що республіка в Криму мала демонструвати переваги радянського ладу для мусульманських народів Сходу, насамперед, для Туреччини. Однак статус самостійної республіки мав слугувати найпершій та найважливішій меті – створенню буфера у боротьбі з Антантою.

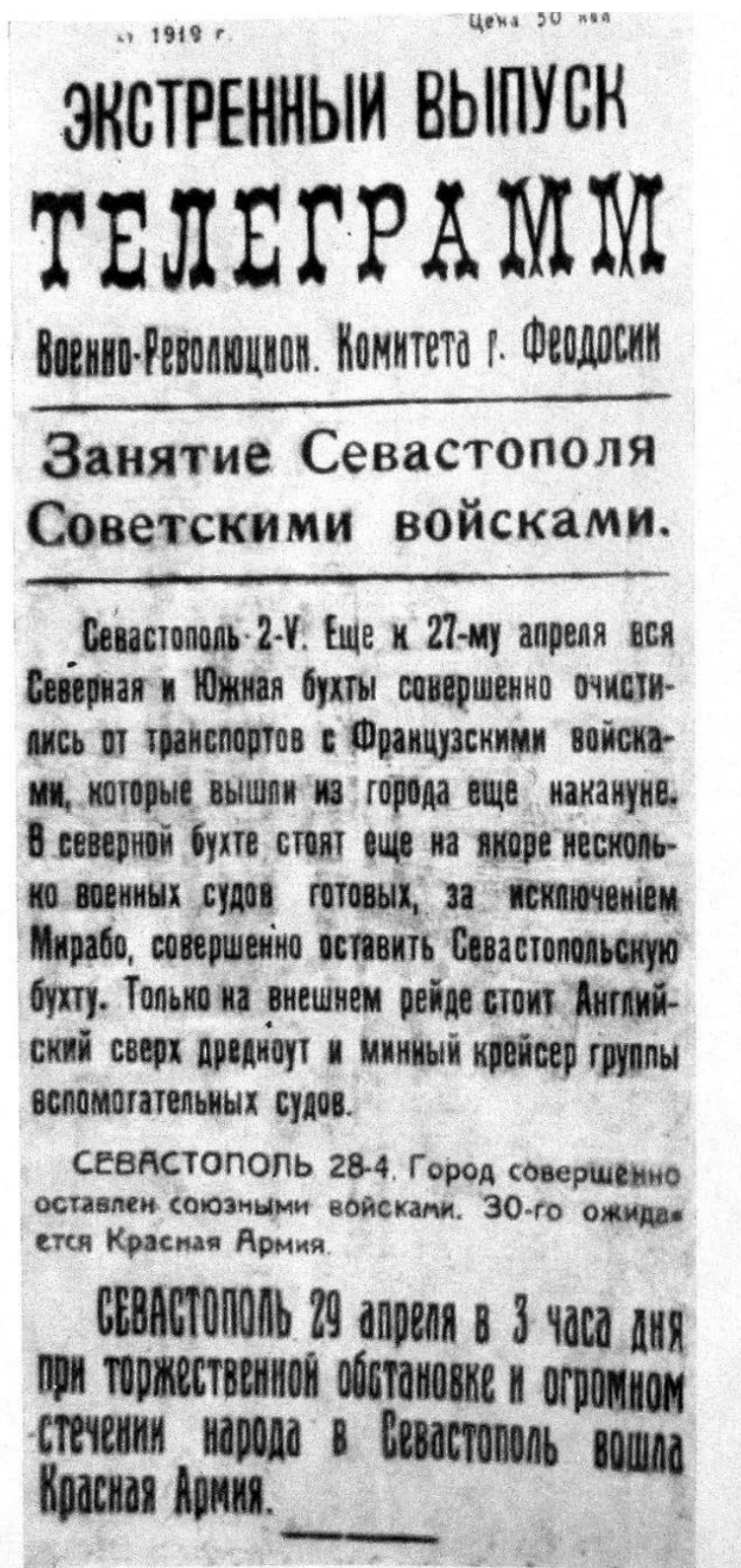
господарства, фінансів, шляхів сполучення, пошт і телеграфів Я. Городецький, нарком землеробства С. Ідрісов, нарком праці І. Полонський (Степан), нарком продовольства і торгівлі С. Вульфсон (Давидов), керуючий справами РНК А. Боданінський⁶. Деяко пізніше наркомом з національних справ став І. Фірдевс⁷.

Незважаючи на тривалі переговори між кримськими більшовиками та урядовою комісією РСФРР у складі Л. Каменєва, М. Муранова, Зоріна, О. Свидерського, К. Ворошилова, голову уряду новоствореної республіки так і не було призначено. В середині уряду розпочався конфлікт між головою президії Кримського обкому партії Ю. Гавеном та П. Дибенком. Останній виступав категорично проти поєднання однією людиною вищих партійної і радянської посад у Кримській республіці. Для вгамування конфлікту комісія вирішила об'єднати Дибенка з Гавеном, створивши щось на зразок тріумвірату на чолі з Д. Ульяновим⁸.

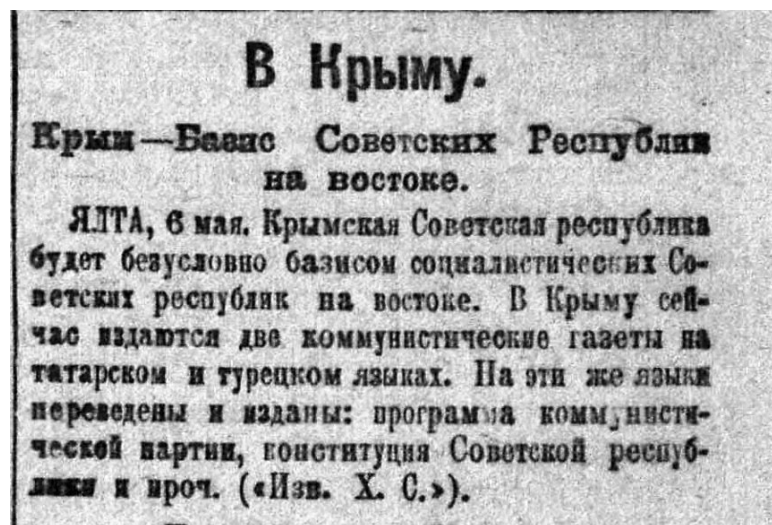
Багато зусиль для того, щоб об'єднати роботу цих зовсім різних людей, узгодити їхні погляди щодо того, як саме треба керувати на півострові, докладав Х. Раковський. П. Дибенка взагалі було включено до складу кримського уряду тільки завдяки його поручительству. 6 травня відбулася бесіда по прямому зв'язку між Раковським і Дибенком, в якій голова РНК УСРР повідомив останньому про умови, на яких той увійшов до складу Кримської СРР⁹.

* * *

Протягом травня в Москві продовжували розглядати питання про голову Кримського уряду. Політбюро ЦК РКП(б) неодноразо-

Екстрена телеграма про зайняття Севастополя частинами Червоної армії.
Травень 1919 року

З газети «Известия Петроградского совета рабочих и крестьянских депутатов», 14 травня 1919-го

16 квітня Сімферопольський ревком прийняв рішення скликати з'їзд рад робітничих і червоноармійських депутатів. Передбачалося, що у роботі з'їзду візьмуть участь по одному представнику від усіх партій, які визнавали радянську владу¹³. Ревком вирішив, що вибори депутатів мають закінчитися не пізніше 13 травня¹⁴. Проте зібрати загальний з'їзд рад Криму більшовики не встигли. Свій надзвичайний характер більшовицька влада зберігала усі 75 днів існування Кримської СРР. Ради не були відновлені, функції НК (надзвичайної комісії, – ред.) були передані особливому відділу при Військово-революційній раді Кримської республіки¹⁵.

Взаємовідносини між партійно-радянськими органами влади та КримНК протягом весни – літа 1919 р. склалися досить специфічно. Нерідко траплялися випадки взаємного непорозуміння. Виходячи з думки, що саме НК є найвищим органом влади на півострові, і лише вона має право організувати все кримське життя, армійські чекісти нерідко дозволяли собі втручатися у роботу всіх інших органів влади. Так, у Кримському архіві зберігся лист від 28 квітня, надісланий до прифронтової НК від Сімферопольського військово-революційного комітету. Останній гнівно вимагав: «Через те, що вся верховна цивільна влада належить виключно Сімферопольському військово-революційному комітету, пропонуємо надалі не робити вказівок з питань, що не стосуються кола вашої діяльності»¹⁶. Після проголошення Кримської республіки Сімферопольський ревком розпочав процес наведення ладу у справі існування

Протягом травня в Москві продовжували розглядати питання про голову Кримського уряду. Політбюро ЦК РКП(б) неодноразово ставило на розгляд це питання, але знайти «надійну» людину, яка не припускала б «місцевого сепаратизму» і керувалась виключно директивами центру, так і не вдалося. Постійного голову Кримського уряду протягом усього часу існування Кримської республіки призначено не було. Тимчасово виконував обов'язки голови уряду Д. Ульянов, проте призначити саме його на цю посаду в Москві не наважилися.

великої кількості прифронтових НК. Він розіслав до всіх повітових і міських ревкомів і рад депутатів Криму телеграму, в якій вимагав: «Усі прифронтові НК на території Кримської радянської республіки вважаються неправомірними і недійсними, а тому пропонується негайно прибути в місто Сімферополь в Особливий відділ при Кримській радянській армії для одержання подальших вказівок. Усіма питаннями спеціального характеру відає Особливий відділ при штабі Кримської радянської армії»¹⁷.

1 Гарчев П.І., Овод В.В. Про створення Кримської Радянської Республіки в 1919 р. // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1992. – No 4. – С. 26.

2 Бененсон М.Е. Экономические очерки Крыма. – Симферополь,

1919. – С. 6.

3 Цит. за кн.: Дубко Ю.В. Проблемы Крымской государственности (1918-1919 гг.) // Проблемы политической истории Крыма: итоги и перспективы. – Материалы научно-практической конференции (г. Симферополь, 24-25 мая 1996 г.) – Симферополь, 1996. – С. 37.

4 ДААРК. – Ф.-П. 1. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 20.

5 Там само. – Ф.-П. 150. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 81.

6 Состав правительств Крыма периода гражданской войны //

Известия Крымского республиканского краеведческого музея. – 1995. – No 11. – С. 14;

Борьба за Советскую власть в Крыму. – Сборник документов и материалов. – Т. 2. – Симферополь, 1957. – С. 151-152.

7 Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. – Симферополь, 2008. – С. 503.

8 Цит. за кн.: Гарчев П.І., Овод В.В. Вказана праця. – С. 28.

9 ДААРК. – Ф.-П. 150. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 81.

10 Из архивов партии // Известия ЦК КПСС. – 1989. – No 12. – С. 163.

* В. Оболенский з цього приводу писав: «Лікар Ульянов зберіг свої якості та недоліки й на посаді голови Кримського Раднаркому. Пиячив ще більше, ніж раніше; жодної владності не виявляв, але як добродушна людина завжди заступався перед надзвичайкою за всіх, за кого його просили» // Оболенский В.А. Крым при Деникине // Крымский архив (Симферополь). – 2001. – No 7. – С. 164.

11 Державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ДААРК). – Ф.-П. 150. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 220.

12 Там само. – Арк. 50-51.

13 Там само. – Ф.-П. 1733. – Оп. 1. – Спр. 173. – Арк. 21-21 зв.

14 Там само. – Арк. 111 зв.

15 Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. – Симферополь, 2008. – С. 510.

16 ДААРК. – Ф.-П. 1733. – Оп. 1. – Спр. 169. – Арк. 186.

17 Там само. – Арк. 388.

во ставило на розгляд це питання, але знайти «надійну» людину, яка не припускала б «місцевого сепаратизму» і керувалась виключно директивами центру, так і не вдалося. На вже згаданому засіданні політбюро від 28 травня знову розглядалося питання «Про кандидата на посаду голови Кримського уряду». В ході обговорення було вирішено направити до Криму «відкликаного з Казані г. Д. Малютіна»¹⁰. Але й цей кандидат до Криму не прибув. Постійного голову Кримського уряду протягом усього часу існування Кримської республіки призначено не було. Тимчасово виконував обов'язки голови уряду Д. Ульянов, проте призначити саме його на цю посаду в Москві не наважилися. Протягом усього часу перебування на півострові Д. Ульянов страждав від запоїв*. Через це він не міг повноцінно виконувати важливі для ЦК РКП(б) обов'язки голови Кримської республіки.

7 травня відбулося засідання Кримського обласного комітету КП(б)У, на якому були присутні: члени обкому Я. Городецький, І. Полонський (Степан), Шустер, І. Шульман, Яша і Петерс (М. Гідалевич), члени партії Ю. Гавен, О. Алексакіс, Семен (Джигенті), Мирний, В. Хайкевич, С. Вульфсон (Давидов). Було вирішено провести перевибори обласного комітету та поповнити його новими членами. До складу обкому додатково включили Ю. Гавена, О. Алексакіса, Мирного і С. Джигенті (Семена). На засіданні було обрано виконавче бюро, до складу якого увійшли: Ю. Гавен, І. Шульман і О. Алексакіс¹¹. Отже, відтепер до складу Кримського обкому РКП(б) входило 11 осіб: Ю. Гавен, М. Журавльов, Шустер, І. Шульман, Я. Городецький, І. Полонський (Степан), Ейхер, В. Кіров, О. Алексакіс, Мирний і С. Джигенті (Семен)¹².

ВІЙНА І КИСЛОТНА КОРИВКА

СПОГАДИ

Закінчення

Я розповіла про тих татар із Топчикоя, історії яких пам'ятаю. Воювали та гинули солдати і з сусідніх сіл Аранкой, Ахтачі, але пам'ять про солдатів-татар росіяни замовчують, намагаються стерти.

ВАЛЕНТИНА КОРПУСОВА

Прикладом цього є меморіал на честь тих, хто загинув у Другій світовій війні. Його споруджено на Баба-горі, що височіє над дорогою з Топчикоя у Бахчисарай, на якій ми даремно очікували повернення своїх батьків. На двох стелах меморіалу викарбовано прізвища загиблих з трьох сіл, але на них немає жодного татарського прізвища.

Повертаюся в думках до подій у селі після депортації татар. Одразу влада організувала реквізицію татарського майна. Забрали й кудись відігнали усю худобу: корів, кіз, овець, коней, віслуків, птахів. Залишилися бездомні кішки та собаки. Зібрали й вивезли на переплавку все мідне, металеве: кухонне начиння, посуд, тази тощо. Хати стояли порожні. В них не залишилося нічого цінного, корисного. В селі майже всі люди жили бідно.

У моїй пам'яті закарбувався татарський цвинтар, на ньому за колючим дротом були злі страшні собаки – німецькі вівчарки, які кидалися на нас, гавкаючи й щирячи зуби. В Топчикойі були тільки мисливські собаки та дворняжки, тому ми, діти, бігали дивитися на невідомих тварин, хоча було страшно. Пізніше я зрозуміла, що вояки НКВС з вівчарками оточували село, щоб ніхто не міг утекти.

Через якийсь час у наше село прибули переселенці з Росії: з Орла, Рязані. Їх поселили в татар-

Село Кождугермен, Бахчисарайський район. Артіль зі збирання фруктів. Мама авторки Куліш Марія Веремівна – у другому ряду третя справа. 1935 р.

Село Топчикой. На парниках. Дідусь авторки Корпус Дмитро Андрійович сидить ліворуч. Початок 1920-х років.

ських домах, дали підйомні гроші. Місцеві мешканці, тобто ті, хто залишився, нетатари (греки, болгары, албанці, вірмени в нашому селі не мешкали), зустрічали переселенців неприязно. Були ми та вони. Ми, діти, з ними не гралися, а з татарчатами гралися, я досі пам'ятаю, як ми бавилися з онуками Муртази. Переселенців називали презирливо кацапами; не можу сказати, звідки в Криму з'явилося це слово, навряд чи хто знав і пам'ятав, що воно значить у перекладі з тюркської «м'ясник» (так стали називати росіян після того, як вони вирізали населення Казані під час війни Росії з Казанським ханством)...

...Переселенці не знали південного сільського господарства, південна агрокультура була для них невідома. Стали занедбаними і зовсім пропали арикбаші, здичавили фруктові дерева в чаїрах – садках на дальніх гірських лісових галявинах. Зникли топоніми, які яскраво розповідали про багату давню історію Криму, замість них з'явилися недолугі нові російські назви сіл, річок, урочищ тощо. Мечеть у нашому селі перетворили на ма-

Переселенці не знали південного сільського господарства, південна агрокультура була для них невідома. Стали занедбаними і зовсім пропали арикбаші, здичавили фруктові дерева в чаїрах – садках на дальніх гірських лісових галявинах. Зникли топоніми, які яскраво розповідали про багату давню історію Криму, замість них з'явилися недолугі нові російські назви сіл, річок, урочищ тощо. Мечеть у нашому селі перетворили на магазин, мінарет одразу зруйнували.

татація, мати розуміла, що немовля не зможе вижити, тому віддала донечку сусідці, з якою була в добрих стосунках. Прийомна мати приховала від дитини її татарське походження – залишилося тільки татарське ім'я Діна, але ним називали тоді в Криму і нетатарських дочок. Діна росла і не знала про рідних батьків, про те, що в неї десь у Середній Азії є рідні брати і сестри, що у її рідної матері серце кров'ю обливається без будь-яких відомостей про дочку. Мати хотіла бодай побачити свою донечку, з'ясувати, чи жива вона, яка вона, як до неї ставляться. Щойно стало можливим, мати приїхала на кілька днів у Мангуш. Проте донька, від якої приховали її татарське походження, не визнала ані рідної матері, ані сестер та братів. Вона взагалі нічого не знала про татар, про те, що вони тут жили та їх депортували. Відомості про це вона могла здобути лише в сім'ї, та прийомна родина того не бажала. Рідну матір Діна сприйняла вороже, ніби циганку, яка хоче викрасти дитину.

Іншу трагічну історію розповів татарин, який приїхав у Бахчисарайський район шукати тих, хто з ним працював до війни у лісництві. Вони мали підтвердити його робочий стаж для отримання пенсії. Цей татарин був у

нас в гостях. Всю війну він провів на фронті, перемогу зустрів у Берліні. Солдатів мобілізували ще в Берліні, квитки на потяг додому демобілізовані вояки отримували в залізничній касі. Кожен із них підходив до неї й називав своє прізвище та пункт, де його мобілізували на війну. Наш гість назвав Бахчисарай, але йому видали квиток до Ташкента. Так повторювалося декілька разів, заперечення ні до чого не привели, і він поїхав у Ташкент. Родину – батьків, сестру, дружину з дітьми – він не зміг знайти, хоч як намагався. Жодних довідок татарам про депортованих не давали, він не знав, що трапилось, чи живі вони. Час минав, треба було жити, і наш гість одружився вдруге, народилися діти. Несподівано через багато років він зустрів рідну сестру на базарі в Ташкенті, вона розповіла про батьків, його дружину, дітей. Не пам'ятаю, який сімейний вибір він зробив – усе одно мав вибрати одну сім'ю, а діти, чи старші, чи молодші, мусили рости без батька. Це жахливо. Ще він розповідав, як до татар не по-людськи ставилися узбеки. Один приклад: кримські татари в Криму звикли до чистої води в річці, канаві, арикбаші, басині, криниці, вона була безпечною для пиття, її пили сирію. Те ж робили вони і в Узбекистані: пили прозору на вигляд воду з ариків, колекторів на плантаціях бавовни. Ніхто їх не застеріг, що таку воду пити не можна, вона викликає дизентерію, і татари хворіли, не розуміючи причини.

Спливло багато часу від тих сумних днів. Багато забулося, бо людська пам'ять намагається заради життя позбутися трагічних картин, стерти спомини про них. Та деякі з них, що були для маленької дівчинки особливо важливі, все ж закарбувалися. Ними я поділилася зі всіма, хто бажає про це знати, щоб такі жахливі трагічні події не повторилися.

08.06.2020 р.

м. Київ

(Подано скорочено)

НА ШПАЛЬТАХ ГАЗЕТИ «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ» ДРУКУЮТЬСЯ ІНФОРМАЦІЙНІ ТА АНАЛІТИЧНІ СТАТТІ, РОЗМІЩЕНІ НА САЙТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГЕНЦІЇ «ГОЛОС КРИМУ» [HTTP://VOICECRIMEA.COM.UA/](http://VOICECRIMEA.COM.UA/) – ОФІЦІЙНОГО КРИМСЬКОГО МЕДІА ПАРТНЕРА.

ЦЕЙ НОМЕР ГАЗЕТИ «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ» ВИДАЄТЬСЯ В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ «УКРАЇНО, НЕ ЗАБУВАЙ! КРИМ В ОКУПАЦІЇ!» ЗА ПІДТРИМКИ ФОНДУ РОЗВИТКУ ЗМІ ПОСОЛЬСТВА США В УКРАЇНІ (05 ЧЕРВНЯ 2020 РОКУ – 05 КВІТНЯ 2021 РОКУ).

У НАСТУПНОМУ ЧИСЛІ «КРИМСЬКОЇ СВІТЛИЦІ»

ПІДРУЧНИК ІСТОРІЇ – ЗБРОЯ ОКУПАНТІВ

Понад 6 років триває окупація Криму Росією. Й знову, й знову постає питання, чому мешканці російських територій здебільшого підтримали агресію своєї держави, захоплення територій. Є багато причин, але, мабуть, однією з основних є виховання державою-окупантом своїх громадян ще змалку, зі школи. І одним з інструментів цього процесу стали підручники, за допомогою яких формується уявлення дітей про світ, про події сучасного та минулого. І одним з головних є підручник історії. Щоб наочно продемонструвати вплив історичної освіти в Росії на молоде покоління, проаналізуємо підручник історії Росії для 6 класу.

ГАЗЕТА «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ»

Всеукраїнська літературно-художня і публіцистична газета Свідцтво про державну реєстрацію КВ № 23715-13555Р від 06.02.2019 р.

Засновники
Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка
Громадська організація «Кримський центр ділового та культурного співробітництва «Український дім»

Видавець
ТОВ «Видавничий дім «Українська культура»
Юридична адреса
Видавця:
03040, м. Київ,
вул. Васильківська, 1
Директор
В'ячеслав ЮРЧЕНКО
Головний редактор
Андрій ШЕКУН
Дизайн та верстка
В'ячеслав ЮРЧЕНКО

Надруковано:
ФОП Хісамдінов А. Ю.
Редакція не завжди поділяє думки авторів публікацій, відповідальність за достовірність фактів несуть автори. Рукописи не рецензуються і не повертаються. Редакція залишає за собою право скорочувати публікації і виправляти мову. Зміст газети поширюється на умовах ліцензії CC BY 3.0, якщо відсутні інші вказівки.

Передплата на газету
Передплатна ціна на 2020 р.:
на 6 місяців – 162,90 грн.
на рік – 325,80 грн.
У передплатній ціні враховано вартість доставки до вашої поштової скриньки і вартість оформлення абонементу.

Передплатний індекс

90269

Наклад 1000 прим.
Ціна договірна

